

૧૦.૩ અનુભવ જ્ઞાનનું વિજ્ઞાન એટલે જ્ઞાનપાંચમ

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. જ્ઞાનમય છે. જ્ઞાન એ જ મુખ્ય ગુણ છે. આત્માની ઓળખ જ્ઞાન થકી જ થાય છે અને જ્ઞાનથી ચડિયાતું સુખ બીજું એકપણ નથી. જ્ઞાનથી જે કર્મનિર્જરા અને વિશુદ્ધ કોટીનું પુણ્ય બંધ થાય છે તે અનુપમ હોય છે. જ્ઞાન વિના સંસારમાં પણ સફળ થવાનું નથી તો જ્ઞાનની ઉપેક્ષા કરવાથી કે જ્ઞાન પ્રત્યે અરૂચિ-અભાવ રાખવાથી શે ચાલે ? જ્ઞાની પુરુષો કરોડો ભવના પાપ એક ૪૮ મિનિટમાં ખપાવી શકે છે તો અજ્ઞાની જીવ કરોડો ભવના પાપો બાંધી પણ દેતો હોય છે. ત્યારે કમ સે કમ જ્ઞાનની આશાતના-વિરાધના કરવાથી તો દૂર રહેવું જોઈએ. જ્ઞાનની વિરાધના કે આશાતના કરવાથી કેવાં કેવાં દુઃખો, પાપો ભોગવવા પડે છે અને કેટલા હેરાન થવું પડે છે તે જ્ઞાનીઓએ બતાવેલી કથા વાંચનથી, ધ્યાનથી સમજવાથી જ ખબર પડશે. તે હવે જોઈએ...

આ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં પદ્મપુર નામે પ્રસિદ્ધ નગરમાં અજિતસેન નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તેમને રૂપ લાવાણ્યવાળી ચોસઠ કળામાં નિપુણ યશોમતી નામે રાણી તથા વરદત્ત નામે કુમાર હતા. તે પાંચ ધાવ માતાઓથી લાલન-પાલન કરાતો આઠ વર્ષનો થયો. તે વખતે માતા-પિતાએ શુભ મુહૂર્તે વિદ્યાભ્યાસ કરવા માટે તે કુમારને પંડિત પાસે મૂક્યો. પંડિત પણ વરદત્ત એ રાજાનો કુંવર હોવાથી તેને ખંતથી ભણાવવા લાગ્યો. પરંતુ કુમારને એક પણ અક્ષર મોઢે ચડતો નહોતો. તેથી ન્યાય, વ્યાકરણ વગેરે ભણવાની તો શી આશા ? વરદત્ત કુમારે પૂર્વભવમાં તીવ્ર જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધેલ હોવાથી તે ભણી શક્યો નહીં. એમ વર્ષો જતા અનુક્રમે તે યુવાવસ્થામાં આવ્યો તે વખતે શરીર કોઠ રોગ થવાથી તે દુઃખમાં દહાડા કાઢવા લાગ્યો.

તે જ નગરમાં સાત કોટી સુવર્ણનો માલિક સિંહદાસ નામે ઉત્તમ શેઠ રહેતો હતો. તેને કર્પૂરતિલકા નામની સ્ત્રીથી ગુણમંજરી નામે એક પુત્રી હતી. તે જન્મથી રોગી અને મૂંગી હતી. અનેક જાતના ઉપચાર કરવા છતાં તેની અસર થઈ નહીં તેથી તે દુઃખ ભોગવતી યુવાવસ્થાને પામી, પરંતુ કોઈ તેને પરણવા તૈયાર થયું નહીં. તેથી પરિવાર સાથે તેના મા-બાપ બહુ દુઃખી હતા.

એવામાં એકવાર ચાર જ્ઞાનના ધણી શ્રી વિજયસેનસૂરિ નામના ગુરુ મહારાજ ત્યાં પધાર્યા. તે વખતે પુત્ર તથા પરિવાર સાથે રાજ તેમની પુત્રીની સાથે સિંહદાસ ગુરુને વંદન કરવા આવ્યા. નગર લોકો પણ વંદન કરવા આવ્યા. સૌ યોગ્ય સ્થાનકે બેઠા તે વખતે ગુરુ મહારાજે ધર્મદેશના આપવા માંડી.

‘હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! નિર્વાણને ઈચ્છતા જીવોએ જ્ઞાનની આરાધનામાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. જે જીવો તે જ્ઞાનની મનથી વિરાધના કરે છે તેઓ ભવાન્તરમાં વિવેક રહિત શૂન્ય મનવાળા થાય છે. જેઓ જ્ઞાનની વચનથી વિરાધના કરે છે તેઓ મૂંગાપણું તેમજ મુખના રોગને પામે છે. તેમજ જયણા વિના કાયાથી જેઓ વિરાધના કરે છે તેમના શરીરમાં દુષ્ટ કોઢ વગેરે રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. માટે પોતાનું ભલું ઈચ્છનારે જ્ઞાનની વિરાધના કરવી નહીં.’

ગુરુ મહારાજની ઉપર પ્રમાણેની દેશના સાંભળી સિંહદાસ શેઠે પૂછ્યું કે, ‘હે પ્રભો ! આ મારી પુત્રી ગુણમંજરી ક્યા કર્મથી રોગી તથા મૂંગી થઈ છે ?’ જવાબમાં ગુરુએ ગુણમંજરીનો પૂર્વભવ નીચે પ્રમાણે કહ્યો :-

‘ઘાતકીખંડના પૂર્વાર્ધમાં ભરતક્ષેત્રમાં ખેટક નામના નગરમાં જિનદેવ નામે ધનવાન શેઠ રહેતો હતો. તેને સુંદરી નામે સ્ત્રીથી પાંચ પુત્રો અને ચાર પુત્રીઓ થઈ. તેઓ ભણવાલાયક થયાં ત્યારે શેઠે પાંચેય પુત્રોને ગુરુ પાસે ભણવા માટે નિશાળે મૂક્યા. તેઓ ભણતા નહીં, પરસ્પર રમત કરતા અને ગુરુ ઠપકો આપે અથવા શિક્ષા કરે ત્યારે મા પાસે આવીને, ગુરુ અમને મારે છે એવી ફરિયાદ કરતા. આથી માતા ગુરુને ઠપકો આપતી અને છોકરાંના પુસ્તકો વગેરે બાળી નાખતી. શેઠે આ વાત જાણીને સ્ત્રીને ઠપકો આપતા કહ્યું કે, ‘પુત્રોને અભણ રાખીશું તો તેમને કન્યા કોણ આપશે ? અને વેપાર કેવી રીતે કરશે ?’ તે વખતે શેઠાણી બોલી કે, ‘તમે જ પુત્રોને ભણાવોને ? કેમ નથી ભણાવતા ?’

અનુક્રમે પુત્રો મોટા થયા. પરંતુ તેમણે અભણ જાણી કોઈ કન્યા આપતું ન હતું. તે વખતે શેઠે સ્ત્રીને કહ્યું કે, ‘તે જ પુત્રોને ભણવા દીધા નહીં તેથી તેમને કોઈ કન્યા આપતું નથી.’ ત્યારે શેઠનો વાંક કાઢીને કહેવા લાગી કે, ‘પુત્રો પિતાને સ્વાધીન હોય છે તો તમે તેમને કેમ ભણાવ્યા નહીં?’ એ પ્રમાણે ઊલટો પોતાનો

વાંક કાઢતી સ્ત્રી શેઠ ઉપર ગુસ્સે થઈ ત્યારે શેઠે કહ્યું કે, 'હે પાપિણી ! પોતાનો દોષ છતાં તું મારા સામે કેમ બોલે છે ?' તે વખતે તે સ્ત્રી પણ બોલી કે તમારો બાપ પાપી છે. આથી કોપેલા શેઠે તેણીને પથરો માર્યો. મર્મ સ્થાને વાગવાથી તે સુંદરી મરણ પામી. ત્યાંથી મરીને સુંદરી તમારી ગુણમંજરી નામે પુત્રી થઈ છે. પૂર્વભવમાં જ્ઞાનની વિરાધના કરવાથી તે આ ભવમાં મૂંગી અને રોગી થઈ છે માટે જ કહ્યું છે કે, કરેલા કર્મોનો ભોગવ્યા સિવાય નાશ થતો નથી.'

ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળી ગુણમંજરીને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી તેણે ગુરુએ કહ્યા પ્રમાણેનો પોતાનો પૂર્વભવ જોયો. તેથી ગુરુને કહ્યું કે, 'હે ગુરુજી ! તમારું કહેવું સાચું છે.' ત્યાર પછી શેઠે ગુરુને પૂછ્યું કે, 'મારી પુત્રી નિરોગી થાય તેવો કોઈ ઉપાય જાણાવો.' ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે, 'જ્ઞાનની આરાધનાથી સુખની પ્રાપ્તિ અને દુઃખનો નાશ થાય છે. માટે આ જ્ઞાનપંચમી અથવા સૌભાગ્યપંચમીની આરાધના કરવાથી તેના રોગો નાશ પામશે અને તે સુખી થશે. આ પર્વની આરાધના આ પ્રમાણે કરવી ઃ

કારતક માસની સુદ પંચમીએ વિધિપૂર્વક ઉપવાસ કરવો. ઊંચા આસને પુસ્તકાદિ જ્ઞાનને સ્થાપન કરી તેની સુગંધીદાર પુષ્પો તથા વાસકોપથી પૂજા કરવી. ધૂપ કરવો, પાંચ દિવેટનો દીપક કરવો. પાંચ વર્ણના ધાન્ય, પાંચ પ્રકારના પકવાન તથા પાંચ જાતિનાં ફળો મૂકીને એકાવન સાથિયા કરવા. 'નમો નાણસ્સ' એ પદની ૨૦ નવકારવાળી ગણવી. જ્ઞાનનું ચૈત્યવંદન કરવું તથા જ્ઞાનની આરાધના માટે ૫૧ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરવો. આ પ્રમાણે જાવજાજીવ સુધી કારતક સુદી પાંચમની આરાધના કરવી.

બીજી રીત એવી પણ છે કે કારતક સુદ પાંચમથી આરંભી દરેક માસની સુદ પાંચમે ઉપરની વિધિ કરવી. એ પ્રમાણે પાંચ વરસ અને પાંચ માસ કરે તો આ તપ પૂરો થાય. આ દિવસે પૌષ્ઠ કર્યો હોય તો પારણાને દિવસે વિધિ કરવી. તપ પૂરો થાય ત્યારે યથાશક્તિ પાંચ જ્ઞાનનું ઉદ્ધાપન (ઉજમાણું) કરવું.' ગુરુના વચન સાંભળી ગુણમંજરીએ જ્ઞાનપંચમીનું આરાધના કરવાનું ગુરુ પાસે સ્વીકાર્યું અને તેણે ત્યારપછી તેનું વિધિપૂર્વક પાલન કર્યું.

તે વખતે અજિતસેન રાજાએ પણ ગુરુ મહારાજને પૂછ્યું કે, 'હે ગુરુ મહારાજ ! આ મારો પુત્ર વરદત્ત એક અક્ષર પણ ભાણી શકતો નથી તથા કોઢના રોગથી પીડા પામે છે તેનું શું કારણ હશે ? તે કૃપા કરી

જાણાવો.’ ત્યારે ગુરુ મહારાજે કહ્યું, ‘હે રાજન ! તમારા પુત્રની આવી દશા શાથી થઈ તે માટે તેનો પૂર્વભવ સાંભળો ૦:

આ જંબુદ્વીપમા ભરતક્ષેત્રમાં શ્રીપુર નામે નગરમાં વસુદેવ નામે શેઠ રહેતા હતા. તેને વસુસાર અને વસુદેવ નામે બે પુત્રો હતા. યુવાવસ્થામાં આવેલા તે બંને એકવાર ક્રીડા કરવાને વનમાં ગયા. ત્યાં શ્રીમુનિસુંદર નામના સૂરીશ્વરને જોઈને તે બંનેએ તેમને વંદન કર્યું. ગુરુએ પણ તેમને ધર્મોપદેશ આપ્યો. તેમાં આ ઔદારિક શરીરની નશ્વરતા જાણાવી, અને આવી નાશ પામનારી કાયાથી ધર્મ સાધી લેવો તે જ એક સાર છે એમ જાણાવ્યું.

ગુરુની દેશનાથી બોધ પામીને તે બંને ભાઈઓએ માતા-પિતાની આજ્ઞા લઈ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તેમાં નાનો ભાઈ વસુદેવ બુદ્ધિશાળી હોવાથી ચારિત્રનું સુંદર રીતે પાલન કરતાં ઘણાં સિદ્ધાંતનો પારગામી થયો. યોગ્ય જાણીને ગુરુએ પણ તેમને આચાર્યપદ આપ્યું. વસુદેવસૂરિ દરરોજ પાંચસો સાધુઓને વાચના આપતા હતા. એક વખત વસુદેવસૂરિ સંથારામાં સૂતા હતા. તે વખતે એક સાધુ આગમનો અર્થ પૂછવા આવ્યા. તેમણે તેનો અર્થ જલદી સમજાવ્યો. તે મુનિના ગયા પછી બીજા મુનિ સંદેહ પૂછવા આવ્યા. તેમનું સમાધાન કર્યું તેવામાં ત્રીજા સાધુ આવ્યા. એ પ્રમાણે અનેક સાધુઓ આવ્યા ને પૂછીને ગયા.

આથી કંટાળેલા ગુરુના મનમાં એવો કુવિકલ્પ આવ્યો કે મારો મોટો ભાઈ કાંઈ ભણ્યો નથી તેથી તે કૃતાર્થ અને સુખી છે. તેને નિરાંતે ઊંઘવાનું મળે છે. તે મૂર્ખ હોવાથી તેને કોઈ પૂછતું નથી, તેથી કોઈ પ્રકારની માથાફોડ તેને નથી. તે મરજી મુજબ ખાય છે અને ચિત્તની શાંતિમાં રહે છે, આવું મૂર્ખાપણું મને પણ મળે તો ઘણું સારું, કારણ કે મૂર્ખપણામાં મુખ્ય આઠ ગુણો રહેલા છે ૦:- ૧. મૂર્ખ નિશ્ચિંત હોય છે. ૨. ઘણું ખાઈ શકે છે. ૩. લજ્જા રહિત મનવાળો હોય છે. ૪. રાત-દિવસ સૂઈ રહે છે. ૫. કાર્યકાર્યની વિચારણામાં આંધળો અને બહેરો હોય છે. ૬. માન અને અપમાનમાં સમાન હોય છે. ૭. રોગ રહિત હોય છે. ૮. મજબૂત શરીરવાળો હોય છે.

આવું વિચારીને તેમણે મનમાં નક્કી કર્યું કે, હવેથી હું કોઈને ભણાવીશ નહીં. પૂર્વનું ભણેલું ભુલી જઈશ. નવું ભણીશ નહીં. ત્યાર પછી બાર દિવસ મૌન રહ્યા. આ પ્રકારના રૌદ્રધ્યાનમાં પાપની આલોચના કર્યા

વગર મરીને તે વસુદેવસૂરિ તમારો પુત્ર થયો છે. પૂર્વભવમાં બાંધેલ તીવ્રજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી તે અત્યંત મૂર્ખ અને કુષ્ટ રોગી થયેલ છે. મોટો ભાઈ વસુસાર મરીને માનસ સરોવરમાં હંસ થયો છે. કર્મની વિચિત્ર ગતિ છે.

ઉપર પ્રમાણેના ગુરુનાં પોતાના પૂર્વભવને જાણાવનારાં વચનો સાંભળીને વરદત્તકુમારને જાતિસ્મરણ થયું, ક્ષણ માત્ર મૂર્છા પામીને સ્વસ્થ થઈને કુમારે ગુરુને કહ્યું કે આપનું વચન સત્ય છે.

રાજાએ ગુરુને પૂછ્યું કે, 'આ કુમારના શરીરના રોગો ક્યારે નાશ પામશે ? અને અમને શાંતિ ક્યારે મળશે ? તે કૃપા કરીને જાણાવો.' ત્યારે દયાળુ ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે તપના પ્રભાવથી રોગો નાશ પામશે અને સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થશે. કારણ કે કહ્યું છે કે, 'તપના પ્રભાવથી જે દૂર હોય, જે દુઃખે આરાધાય તેવું હોય તે સઘળું તપ વડે સાધ્ય બને છે.' પછી ગુરુએ વરદત્ત કુમારને પણ જ્ઞાનપંચમીનું તપ કરવાનું કહ્યું કુમારે પણ તે તપ કરવાનું ગુરુ પાસે અંગીકાર કર્યું. રાજા-રાણી અને બીજા લોકોએ પણ તે તપ કરવાનું અંગીકાર કર્યું. ત્યાર પછી સર્વ સ્વસ્થાને ગયા.

વિધિપૂર્વક પંચમીનું તપ કરતા કુમારના સર્વે રોગો નાશ પામ્યા, શરીર સુંદર થયું. જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સારો ક્ષયોપશમ થવાની તે સઘળી કળા શીખ્યો તથા અનેક રાજકન્યાઓને પરણ્યો. રાજાએ વરદત્તને રાજ્ય સોંપી ચારિત્ર લીધું. વરદત્તે પણ લાંબો કાળ રાજ્યનું પાલન કર્યું. દરેક વર્ષે ઉત્સાહપૂર્વક વિધિ સાથે પંચમીનું આરાધન કરતા છેવટે પુત્રને રાજ્ય સોંપી વરદત્તકુમારે પણ દીક્ષા લીધી.

આ તરફ ગુણમંજરીના મહારોગો પણ તપના પ્રભાવથી ચાલ્યા ગયા, તેથી તે અતિ રૂપવતી થઈ. તે મોટા ઉત્સવપૂર્વક જિનચંદ્ર સાથે પરણી. તેણે પણ તપનું આરાધન કરી લાંબો કાળ ગૃહનું સુખ ભોગવી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. એ પ્રમાણે વરદત્તે તથા ગુણમંજરીએ ચારિત્રનું અતિચાર રહિત લાંબા કાળ સુધી આરાધન કર્યું. અંતે કાળ કરીને તે બંને વૈજયન્ત નામના અનુત્તરવાસી વિમાનમાં દેવ થયા.

ત્યાંથી આયુષ્ય પૂરું કરીને ચ્યવીને વરદત્તનો જીવ જંબુદ્વીપમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પુષ્કલાવતી વિજયમાં પુંડરિકણી નગરીમાં અમરસેન રાજાની ગુણવતી રાણીની કૃપાને વિષે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. પૂર્ણ કાલે

ઉત્તમ લક્ષણવાળા પુત્રને રાણીએ જન્મ આપ્યો. તેનું શૂરસેન નામ પાડ્યું. અનુક્રમે સર્વ કળા ભાણીને તે યુવાવસ્થાને પામ્યો. અનેક કન્યાઓ પરણ્યો. ત્યાર પછી પિતા પુત્રને રાજ્ય સોંપીને પરલોકમાં ગયા. શ્રી સીમન્ધરસ્વામી વિહાર કરતાં એકવાર તે નગરમાં સમોસર્યા. પ્રભુનું આગમન સાંભળીને રાજા વંદન કરવા ગયા. તે વખતે શ્રી જિનેશ્વરદેવે ઉપદેશ આપતા જણાવ્યું કે, 'હે ભવ્ય જીવો ! તમો જ્ઞાનપંચમીની આરાધના વરદત્તની જેમ વિધિપૂર્વક કરો.' પ્રભુનાં વચન સાંભળી રાજાએ વરદત્તનો વૃત્તાંત પૂછ્યો. તે વખતે પ્રભુએ વરદત્તનો (શૂરસેનના પૂર્વભવનો) સર્વ વૃત્તાંત કહીને જ્ઞાનપંચમીનું વિશેષ માહાત્મ્ય જણાવ્યું. તેથી ઘણા લોકોએ પંચમીનું તપ અંગીકાર કર્યું. શૂરસેન રાજાએ પણ દશ હજાર વર્ષ સુધી રાજ્યસુખ ભોગવીએ અનેક પુણ્યકાર્યો કરીને પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. એક હજાર વર્ષ ચારિત્ર પાળીને કેવલજ્ઞાન પામી તેઓ મોક્ષે ગયા.

હવે દેવલોકમાં ગયેલ ગુણમંજરીનો જીવ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ત્યાંથી ચ્યવીને જંબુદ્વીપમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉમા નામના વિજયમાં શુભા નામની નગરીમાં અમરસિંહ રાજાની અમરાવતી રાણીની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. યોગ્ય સમયે જન્મેલા તે પુત્રનું સુગ્રીવ નામ પાડ્યું. વીસ વર્ષની ઉંમરે થયે સુગ્રીવને રાજ્ય સોંપી પિતાએ દીક્ષા લીધી. સુગ્રીવ રાજા ઘણી રાજકન્યાઓ પરણ્યા. તેમને અનેક પુત્રો થયા. તેમાં મોટા પુત્રને ગાદીએ બેસાડી તેમણે દીક્ષા લીધી. કેવલજ્ઞાન પામી ભવ્ય જીવોને બોધ પમાડતાં એક લાખ પૂર્વ સુધી ચારિત્ર પાળી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી તેઓ મોક્ષે ગયા.

એ પ્રમાણે વરદત્ત અને ગુણમંજરી બંને જણા જ્ઞાનપંચમીની આરાધના કરીને મોક્ષે ગયા. આ જ્ઞાનપંચમીની આરાધનાથી સૌભાગ્યની વૃદ્ધિ થતી હોય તેને સૌભાગ્ય પંચમી પણ કહેવાય છે.